

ŽENA KOJA JE RAZOTKRILA MRAČNE ZLOČINE DDR-a

Vera Lengsfeld Moj vlastiti muž špijunirao me za tajnu policiju Stasi

Savjetujem vam da i vi u Hrvatskoj otvorite sve Udbine dosjee: nikad nije kasno da provedete lustraciju

Njemačka aktivistica za ljudska prava i nekadašnja politička zatvorenica u DDR-u, zastupnica u njemačkom Bundestagu od 1990. do 2005., gostovala je u Zagrebu na Okruglom stolu "Suočavanje s nasljedem totalitarnih režima – iskustva Hrvatske i Njemačke". U razgovoru s Globusovim novinarom otkrila je strašnu istinu o svojoj borbi s tajnom policijom bivše Istočne Njemačke

PIŠE ZORAN PETRUŠIĆ | SNIMKE REUTERS I WIKIPEDIA

Suočavanje s nasljedem totalitarnih režima nije samo tema Hrvatske i pojedinih, nekadašnjih komunističkih zemalja, to je europsko pitanje. Samo ako se svi suočimo s prošlošću, Europa može ići naprijed. Postoji stara ruska izreka da onog tko se skriva od prošlosti pred vratima čeka vuk. Dok Europa nije spremna izvući sve leševe iz ormara i raščistiti vlastiti stol, europski projekt neće biti uspješan – poručila je to hrvatskoj javnosti njemačka aktivistica za ljudska prava Vera Lengsfeld, dugogodišnja zastupnica u njemačkom Bundestagu, od 1990. do 2005., i nekadašnja politička zatvorenica u DDR-u.

LUSTRACIJA Vera Lengsfeld gostovala je prošloga tjedna u Zagrebu na Okruglom stolu pod nazivom "Suočavanje s nasljedem totalitarnih režima – Iskustva Hrvatske i Njemačke", koji su organizirali Hrvatsko katoličko sveučilište i Zaklada Konrad Adenauer u Zagrebu. Nakon što je održala predavanje i sudjelovala na okruglom stolu, za Globus je otvoreno progovorila o svom opozicijskom djelovanju u DDR-u, postupcima tajne policije DDR-a, zloglasnog Stasija, kao i o tome što je sve pronašla u svom dosjeu nakon pada Berlinskog zida. Pritom je posebno istaknula kako postupak lustracije nikada ni u Njemačkoj ne bi bio proveden da se pitalo "zapadne" političare.

"Nakon ujedinjenja vladajuća koalicija CDU/CSU i FDP nije imala namjeru provesti taj zakon koji smo mi predlagali. Čak je i tadašnji kancelar Helmut Kohl govorio da bi te Stasijeve dosjee najradije spalio. Međutim, nas šaćica zastupnika nismo htjeli odustati. Razgovarali smo sa svakim pojedinim zastupnikom koliko je god trebalo, uvjerali smo ih u nužnost tog zakona i na koncu smo uspjeli dobiti većinu ruku u parlamentu. Mnogi su nam govorili da smo ljudi, da ćemo time otvoriti Pandorinu kutiju,

da će doći do masovnih osveta, mogućnosti građanskog rata... No, ništa od toga nije se dogodilo. Dosjei Stasija su otvoreni, a ono što nas je dočekalo bilo je zastrašujuće. Mogli smo ustanoviti tko je koga špijunirao, ali su dosjei sadržavali i kompletne planove Stasija o tome kako su se uništavali pojedinci i cijele obitelji, potajno, preko kolega na poslu, prijatelja i članova obitelji", ispričala je Vera Lengsfeld, koja je i sama u svojoj obitelji mala članove Stasija. Za Stasi je radio njezin otac kao oficir za kontrašpijunažu, što je slučajno doznala na pragu punoljetnosti. No, ono što je njoj bila puno dublja trauma i o čemu ni danas ne govori rado jest činjenica koju je doznala 1991. kada je dobila svoj dosje na uvid – da je i njezin drugi suprug, pjesnik Knud Wollenberger, bio suradnik Stasija, koji je imao zadatak špijunirati upravu nju. Vera Lengsfeld bez odgode je zatražila razvod.

ZABRANA RADA Problemi za Veru Lengsfeld u DDR-u nastali su početkom 80-ih godina, kada je kao diplomirani filozof počela biti aktivna u raznim opozicijskim skupinama i tzv. krugovima slobode. Prve konzekvence bile su zabrana rada na Filozofskom institutu te isključenje iz Partije (SED). Vera Lengsfeld navodi kako u to vrijeme ona i njezini istomišljenici koji su se zalagali za slobodu, ljudska prava i zaštitu okoliša, te su protestirali protiv postavljanja sovjetskih atomskih raketa SS-20 u DDR-u, bili svjesni da ne mogu djelovati kao prava opozicija. Zato su stalno isticali da samo žele unaprijediti socijalizam.

"U startu je bilo jasno da bi javno djelovanje protiv sustava imalo konkretne posljedice, a nitko od nas nije želio završiti u zatvoru. Bilo je opasno dobiti i zabranu obavljanja posla, jer je onaj tko je duže od šest tjedana bio nezaposlen mogao biti uhićen zbog asocijalnog ponašanja. Ja sam se pripremila za takvu situaciju, unaprijed se registrirajući kao samostalna djelatnica i formalno nisam bila nezaposlena. No, znali smo da Stasi sigurno ima svoje ljude ubačene među nas, koji smo opozicijski djelovali. Oformili smo tada krugove za slobodu koji

su se raširili po cijelom DDR-u, a sve naše aktivnosti odvijale su se u malim prostorima crkvenih zajednica. Neki od nas stalno su se bavili time da pronađu špijune Stasija među nama, dok sam ja osobno odlučila da se neću dati otjerati u ilegalu, da mi je svejedno tko je prisutan i da svatko može čuti što govorim i čitati što pišem. Nakon otvaranja Stasijevih dosjea shvatili smo da su nas špijunirali mnogo masivnije nego što smo i pomišljali. U svom dosjeu pronašla sam čak 49 neformalnih suradnika, doušnika Stasija. Među njima je bila čak i jedna 16-godišnja djevojka, koja ništa nije razumjela. Bila je toliko glupa da je i Stasi odustao od nje čim je napisala prva izvješća", kaže Vera Lengsfeld.

No, bilo je i daleko podlijih doušnika koji su čak Stasiju predlagali na koji bi način bilo najbolje neutralizirati ciljanu osobu. "Za mene je bio najgori prijedlog da se u moju grupu podmetne priča kako i sama radim za Stasi. To su i učinili preko jedne žene koju sam dobro poznavala i koja je dolazila kod mene doma", navela je Vera Lengsfeld.

Zanimljivo je da je njezina grupa, kako su naknadno saznali, zahvaljujući Stasiju imala na raspolaganju najmoderniju zapadnonjemačku tehniku razglaša.

PRETRESI "Crkve u DDR-u bile su male, ali nisu imale nikakve tehničke uređaje. Kada bismo održavali naše skupove, sve bi bilo puno, a u pozadini se uopće nije moglo čuti što se naprijed govori. Jednog dana objavio se neki mladi čovjek i rekao da je on DJ, za što u to vrijeme u DDR-u nismo ni znali da postoji. Imao je odličnu tehničku opremu koju nam je želio staviti na raspolaganje, uz uvjet da on njome upravlja, odnosno da je uvijek prisutan. Tako je Stasi uvijek preko njega točno znao o čemu razgovaramo, što se događa i što planiram. Ali smo zato imali najbolju zapadnonjemačku tehničku opremu na raspolaganju", prisjetila se Vera Lengsfeld. No, bilo je tada i puno gorih stvari, represije raznih oblika, zabrane putovanja, zabrane rada, privođenja, pretresa... Redovni pretresi bili su uobičajeni. U stan u šest ujutro bane grupa od 12 ljudi, sve

TEK KAD SU OTVORENI STASIJEVI DOSJEI, SHVATILI SMO DA SU NAS ŠPIJUNIRALI PUNO MASOVNIJE NEGO ŠTO SMO I POMIŠLJALI. U SVOM DOSJEU PRONAŠLA SAM ČAK 49 NEFORMALNIH SURADNIKA STASIJA

POLICAJAC KOJI JE U VELJAČI 1989. UBIJO POSLJEDNJU ŽRTVU NA BERLINSKOM ZIDU I DANAS RADI U POLICIJI. BIO JE SANKCIONIRAN, ALI JE ISKORISTIO SREDSTVA PRAVNE DRŽAVE I VRAĆEN JE U SLUŽBU

isprevrću i odu. No, puno gori bili su neslužbeni pretresi. "Bila sam u visokom stupnju trudnoće s trećim djetetom i vraćala sam se iz kupovine, možda sam bila sat vremena odsutna iz stana u centru Berlina. Usred dana. Na povratku su me dočekala otvorena vrata stana, knjige iz regala bile su porazbacane, papiri rasuti po podu. To je bilo puno teže izdržati jer je to bio signal da se nemaš kamo povući i sakriti, da mogu upasti gdje god hoće i kad god hoće", istaknula je Vera Lengsfeld. Međutim, takvo šikaniranje bilo je samo dio onoga što je Stasi protiv njih poduzimao, a kako su kasnije saznali. U dosjeima su vidjeli da su išli tako daleko da su planirali i njihove likvidacije.

Tako je Vera Lengsfeld jednom prilikom doživjela prometnu nezgodu, za koju je smatrala da se dogodila slučajno. Bila je sa suprugom u posjetu ocu, gdje su zbog manjeg kvara auto popravili kod mehaničara. Na povratku se odjednom otpustio prednji kotač, a njezin suprug koji je vozio uspio je nekako zadržati auto na cesti. Mislili su da je mehaničar nešto zeznuo. A onda je u svom dosjeu pročitala da se nije radilo ni o kakvom slučajnom propustu, nego da je jedan suradnik Stasija iskoristio priliku i priredio vozilo tako da se dogodi nesreća.

"Znali smo da je Stasi spreman savijati zakone, ali smo smatrali da ih nije spreman otvoreno kršiti. Da sam tada i naslućivala da rade takve stvari, ne bih energiju ulagala u to kako popraviti zemlju, nego u

SGLOBUSOVIM NOVINAROM Vera Lengsfeld probleme je u DDR-u imala zbog aktivnosti u opozicijskim skupinama

to kako pobjeći iz te zemlje. Ovakvih pokušaja bilo je puno, ali u većini slučajeva završavali su, srećom, neuspješno. Jednom mom prijatelju dogodilo se slično, bio je u autu sa ženom i troje djece. Kotač je otpao i auto se tri puta prevrnuo, ali pukom srećom nisu zadobili gotovo nikakve ozljede. U svom dosjeu je naišao na zaključak Stasi-jeva oficira kako neformalni suradnik ništa ne vrijedi jer su ciljane osobe preživjele”, ispričala je.

Stasi je u Istočnoj Njemačkoj imao oko 80.000 zaposlenih službenika, blizu 200.000 stalnih neslužbenih suradnika te

ZA MENE JE BIO NAJGORI PRIJEDLOG DA SE U MOJU GRUPU PODMETNE PRIČA KAKO I SAMA RADIM ZA STASI. TO SU I UČINILI PREKO JEDNE ŽENE KOJU SAM DOBRO POZNAVALA I KOJA JE DOLAZILA KOD MENE DOMA

čak oko pola milijuna povremenih doušnika. Stalno ili povremeno bilo je špijunirano oko 2,5 milijuna građana DDR-a, a Stasi je špijunirao čak i vlastite oficire. Bio je najveći poslodavac u Istočnoj Njemačkoj.

PRIVODENJE Vera Lengsfeld završila je 1988. godine u zatvoru, a onda su je vlasti DDR-a protjerale iz zemlje. Njezin “kriminal” bio je što je na službene demonstracije SED-a 17. siječnja u Berlinu, povodom godišnjice smrti ubijenih komunista Karla Liebknechta i Rose Luxemburg, došla s plakatom na kojemu je stajao citat iz Ustava DDR-a: “Svaki građanin DDR-a ima pravo

NAKON UJEDINJENJA NJEMAČKE VLADAJUĆA KOALICIJA CDU/CSU I FDP NIJE IMALA NAMJERU PROVODITI ZAKON O LUSTRACIJI. ČAK JE I KANCELAR KOHL GOVORIO DA BI TE STASIJEVE DOSJEE NAJRADIJE SPALIO

slobodno i javno iznijeti svoje mišljenje.”

“Mnogi od nas smatrali su da moramo van iz sigurnih crkvenih prostorija i početi javno djelovati. Ali nismo mogli prijaviti demonstracije ili ilegalno demonstrirati jer bismo automatski završili u zatvoru. Osmislili smo akciju koju i danas držim dobrom, da s plakatima pojedinačno, ne u grupi, izidemo na demonstracije koje je organizirao SED. Na jednom plakatu stajale su, primjerice, neobjavljene riječi Rose Luxemburg: ‘Sloboda je uvijek sloboda onih koji misle drugačije.’ Sudjelovala sam u toj akciji jer sam bila sigurna da me zbog toga ne mogu uhititi. Uzela sam u obzir da Stasi ne poznaje Ustav, pa sam ispod svog citata još stavila o kojem se članku i stavku Ustava radi. Nisam bila naivna, računala sam da ću biti privedena, ali sam bila sigurna da će se raditi o 24-satnom, eventualno 48-satnom zadržavanju kakva su bila česta. Jedno takvo doživjela sam pet tjedana ranije. Privedu te na ulici, tijekom kupnje, zadrže dan ili dva i onda te puste, po mogućnosti ostave daleko od mjesta stanovanja. S time sam računala i ovaj put, da će me također pustiti jer nisam povrijedila zakon. Išla sam na službene demonstracije, nosila sam plakat s citatom Ustava DDR-a,

ali završila sam u Stasi-jevu zatvoru. Nakon 48 sati predočen mi je uhiđbeni nalog i izvedena sam na sud uz optužbe za pokušaj ilegalnog okupljanja i obijesno javno ponašanje, maksimalna moguća kazna osam godina zatvora. Na koncu sam osuđena za pokušaj ilegalnog okupljanja. Svi smo mi pojedinačno išli, svatko za sebe, ja sam bila sama, tako sam i tvrdila. Presuda je glasila da sam se planirala okupiti s drugima. Dakle, osuđena sam za misao, za plan koji nisam ni imala. To je bila diktatura”, naglašava Vera Lengsfeld. Stasi je, međutim, naprijed znao što njezina grupa planira, te su već ranije odlučili da će sve vodeće borbe za građanska prava strpati u zatvor, kako bi obezglavili i uništili cijeli pokret. No, to masovno uhićenje izazvalo je veliku pozornost svjetske javnosti, zapadni mediji iz dana u dan su pratili razvoj situacije, a došlo je i do masovnijih demonstracija u samom DDR-u.

“Nakon desetak dana Erich Honecker organizirao je međunarodnu konferenciju za medije na kojoj je njegov glasnogovornik objavio da će u roku od deset dana svi borci

za ljudska prava biti pušteni na slobodu. A zašto nas nisu odmah pustili, doznali smo kada smo kasnije otvorili dosjee. Imali su Plan B. Stasi nas je želio protjerati na Zapad. Prvi su pristali da ih se ispiše iz državljanstva, a ja sam bila u drugoj skupini koja nije pristajala na to. Potom su nam predlagali da odemo na Zapad s putovnicom DDR-a. Odbila sam ići u Zapadnu Njemačku, ali sam onda na kraju pristala da odem na godinu dana u Englesku. Službeno su prezentirali da neki od nas imaju pozivnice za studij u Engleskoj. Sve je to bila laž koja je službeno prezentirana. I imala je značajne posljedice. U kratkom vremenu podneseno je više od 100.000 zahtjeva za odobrenje za putovanje izvan DDR-a. Studentski krugovi SED-a vrištali su kako je naša kazna ono o čemu oni mogu samo sanjati – studirati u Engleskoj. Bio je to Stasi-jev pucanj u prazno.” Vera Lengsfeld naposljetku je stigla na Cambridge gdje je nepune dvije godine, do pada Berlinskog zida, studirala na St. John College Philosophy of Religion.

PAD ZIDA Ona tvrdi kako je građanima u DDR-u i koncem 80-ih bilo teško zamisliti da će željezna zavjesa ikada pasti. “Kada je početkom 1989. Honecker izjavio da će Berlinski zid stajati još sto godina, svi su mu vjerovali”, kaže. No, onda je u jesen iste godine došlo do masovnih demonstracija diljem DDR-a, ljudi su počeli masovno prelaziti granice bez putnih dokumenata i Berlinski zid je pao. Vera Lengsfeld ne spori da im je u tome uvelike pomogao ekonomski jaki “veliki brat” na Zapadu. No, da se pitalo Zapadne Nijemce, suočavanja s nasljedem diktature na Istoku gotovo da ne bi ni bilo. A unatoč svemu što su poduzeli – otpuštanje cjelokupnog kadra Stasija te svih oficira iznad ranga majora, otpuštanje ili stavljanje na dugogodišnju probaciju ljudi iz pravosuđa, školstva, otvaranje dosjea i njihova znanstvena obrada – nisu se u potpunosti uspjeli riješiti Stasija i njegove umreženosti. Njihovi kadrovi iskoristili su u dobroj mjeri sredstva pravne države da zadrže poslove i povlastice koje su stekli u DDR-u, često i gazeći neistomišljenike.

“Diktaturu se ne može obraditi sredstvima pravne države. Policajac koji je u veljači ubio posljednju žrtvu na Berlinskom zidu, 17-godišnjeg mladića, i danas radi u policiji. Bio je sankcioniran, ali je iskoristio sredstva pravne države i vraćen je u službu. Na

NAKON DEMONSTRACIJA 1988. ZAVRŠILA SAM U STASIJEVU ZATVORU. IZVEDENA SAM NA SUD UZ OPTUŽBE ZA POKUŠAJ ILEGALNOG OKUPLJANJA I OBIJESNO JAVNO PONAŠANJE, UZ MOGUĆU KAZNU: OSAM GODINA ZATVORA

posljednjem partijskom danu SED-a ‘drugovi’ su bili spremni rasformirati SED. No, pojavio se tada mladi berlinski odvjetnik koji je uvjerio druge da to ne bi smjeli učiniti jer će izgubiti partijsku imovinu. Radilo se o Gregoru Gysiju, kasnijem zastupniku u Bundestagu i šefu stranke. Tako je SED samo preimenovan u SED PDS i zadržao je značajnu imovinu koja mu je omogućila da se zadrži u visokoj politici do danas, i to prvenstveno kroz personalni kontinuitet. Posljednji rizničar SED-a Dietmar Bartsch danas je šef frakcije stranke Linke u parlamentu”, podsjetila je Vera Lengsfeld.

EDUKACIJA MLADIH Na Okruglom stolu u Zagrebu sudjelovao je i njezin kolega Karsten Dümmel, koji danas vodi ured Zaklade Konrad Adenauer u BiH, a 1988. ga je, nakon što je više puta uhićivan zbog opozicijskog djelovanja, Zapadna Njemačka otkupila iz zatvora u DDR-u, za stanoviti broj tisuća zapadnonjemačkih maraka.

Dümmel je istaknuo kako je u procesu lustracije u Njemačkoj bilo puno “rupa”, kao i vraćanja na posao ljudi s prošlošću u Stasiju, zahvaljujući iskorištenim pravnim sredstvima i nerazumijevanju stvarnih posljedica diktature od strane Zapadnih Nijemaca. “Tako i danas u školama imamo nastavno osoblje koje je nekada predavalo marksizam, a sada predaje povijest”, kaže

Dümmel. “Ili, primjerice, u pokrajini Saska godinama je djelovala komisija za školstvo, koja je nadzirala rad nastavnika na probaciji. Na koncu se ispostavilo da su tri od ukupno pet članova same komisije bili prijašnji kadrovi Stasija. Imali smo i slučaj da je šest godina nakon ujedinjenja otkriveno kako u Odjelu naziva K-1 koji kontrolira policiju radi oficir Stasija.”

Dümmel napominje kako je nužno otvoriti dosjee te uložiti veliki trud u edukaciju mladih kako bi točno znali što se događalo u vrijeme komunizma, kako bi točno znali što se događalo na Golom otoku, a ne da to bude samo neka nestvarna priča iz zamašnjih prošlosti.

OTVARANJE DOSJEE I Vera Lengsfeld smatra da je obrazovanje jedan od bitnijih elemenata pri čemu ističe da je tema diktature u DDR-u znanstveno odlično obrađena, ali da se o njoj vrlo malo može čuti u njemačkim školama. Ponovila je da je suočavanje s komunističkim nasljedem, posebno postupcima tajnih službi, bitno i za Hrvatsku. “To je bitno učiniti zbog zaštite progonjenih osoba i svojevrzne rehabilitacije progonjenih, ne toliko zbog sankcioniranja progonitelja. Nikada nije kasno za otvaranje dosjea, i to nema nikakve veze s osvetom ili sličnim prigovorima. Otvaranje dosjea važno je za progonjene i ti ljudi trebaju biti u središtu, a ne progonitelji”, kaže Vera Lengsfeld.

U pogledu stava Venecijanske komisije i Europskog suda za ljudska prava da je nakon toliko godina prekasno za postupak lustracije, Vera Lengsfeld ponavlja da nikada nije kasno: “Smatram da oni u ovom slučaju nemaju pojma o čemu govore. To su ipak suci koji diktaturu nikada nisu doživjeli, koji ne znaju kako je bilo ljudima pod diktaturom i koji se očito nisu pozabavili znanstvenim studijama koje kažu, što je bio slučaj već nakon nacističke diktature, kako se traume žrtava prenose i na naredne naraštaje. Naše je iskustvo pokazalo da je cijeli postupak imao terapijski učinak za progonjene građane koji su između ostalog shvatili da za mnoge stvari i životne neuspjeha nisu sami odgovorni, nego da se često radilo o ciljanim podmetanjima Stasija, kako u poslovnom tako i u privatnom životu. U dosjeima su saznali da posao nisu izgubili jer su loše radili, nego zato što je neuspjeh organizirao Stasi, da brakove nisu razvrgavali zbog stvarne nevjere, nego zbog smicalica Stasija, da prijatelje nisu izgubili vlastitom zaslugom, nego zbog podmetanja i tračeva za koje je zaslužan Stasi. To je za pogodene osobe bilo važno doznati. I za njihovu djecu i unuke također, jer su doznali istinu o svojim roditeljima, za koje ranije nisu znali jesu li stvarno bili kriminalci i zašto su otišli ili završili u zatvoru.”

Dietmar Bartsch, posljednji rizničar SED-a, vladajuće partije u DDR-u, danas je šef frakcije stranke Linke u parlamentu (gore). Gregor Gysi (desno) uvjerio je drugove iz SED-a da ne rasformiraju stranku: tako je samo preimenovan u SED PDS i zadržao znatnu imovinu koja mu je omogućila da se zadrži u visokoj politici

